

ZAB TAMÁS LÓRÁND

Párttörténet alulnézetből

Kommunista pártmunkások Kaposváron 1918–1919-ben

<https://doi.org/10.56944/multunk.2025.2.6>

A Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) története ma nem tartozik a felkapott kutatási témák közé. Korábban, még a Kádár-korszakban születtek kísérletek a KMP történetének megírására,¹ ezek azonban szűk perspektívában tekintettek az első magyar kommunista pártra, elsősorban gazdasági-társadalmi jelenségek törvényszerűségeiből próbálták magyarázni annak megalakulását és elért sikereit. A párt történetét makroperspektívából szemlélték, a helyi (és különösen a vidéki) viszonyoknak pedig csak helytörténeti jelentőséget tulajdonítottak. Ma ezek az olvasatok okkal tűnnek elavultnak. A társadalom-, politika- és történelemelmélet ma már kevésbé hajlamos hinni a történeti szükségszerűségek mindent magyarázó erejében, dinamikusabb megközelítéseket alkalmaz.

Tanulmányunk a kaposvári kommunista pártmunkások tevékenységének feltárását tűzi ki céljául, a párt működését pedig egy lokális politikai életvilág színpadai között kísérli megragadni. Alulnézeti perspektívájában fontos az egyéni szereplők mozgásterének, egyéni stratégiáinak, illetve a pártmunkások

¹ MILEI György: *A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásáról*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962; SZAMUELY Tibor: *A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása, és harca a proletárdiktatúráért*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964; ERÉNYI Tibor–RÁKOSI Sándor (szerk.): *Legyőzhetetlen erő. A magyar kommunista mozgalom szervezeti fejlődésének 50 éve*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. Nemrég jelent meg új szintézis a mozgalom történetéről: PAPP István: *A magyar kommunisták, 1918–1989*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2024.

rekrutációjának, ágenciájának kérdése. A tanulmány a kommunista párt és mozgalom történetéhez kíván hozzájárulni – a periféria irányából a centrum felé tekintve. Ennek jelentőségét a társadalmi komplexitás elmélete is alátámasztja.² Az elmélet szerint – amely Foucault hatalomelméletén alapul³ – a társadalom olyan rendszer, amelyet a hatalmi alá-fölé rendeltségek komplex szövedéke járja át, és amelyet nem lehet megérteni a klasszikus strukturalista elméletek felhasználásával. Ha a komplexitáselmélet útját követjük, akkor nem elég figyelemmel lennünk a formális társadalmi intézmények működésére, vagy a társadalmi struktúrákra (osztályokra), hanem ezeken túl kell látnunk: vizsgálnunk kell a társadalmat behálózó bonyolult alá-fölé rendelő viszonyok szövetét, az informális kapcsolatrendszereket (hálózatokat), és fel kell térképeznünk a centrum és periféria egymáshoz fűződő komplex viszonyát is. A párt és mozgalom történetének megírásában ezeknek az aspektusoknak nagyobb teret kell szentelnünk.

A kommunista párt 1918–1919-es somogyi szervezkedési kísérletei mind ez idáig nem kerültek alapos feldolgozásra.⁴

² Alex WILLIAMS: *Political Hegemony and Social Complexity. Mechanisms of Power After Gramsci*. Palgrave Macmillan, Cham, 2020. 28–35. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-19795-7>

³ Foucault-ról mint a komplexitás elmélet teoretikusáról: Mark OLSEN: Foucault as Complexity Theorist: Overcoming the problems of classical philosophical analysis. *Educational Philosophy and Theory*, 2008/1. 96–117. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2007.00406.x> – Foucault a következőképpen konceptualizálja a hatalmat: „Azoknak az erőviszonyoknak a sokasága [...], amelyek szervesen hozzátartoznak ahhoz a területhez, amelyben kifejtik tevékenységüket, és amelyek alkotórészei e terület szervezettségének; hatalmon az a játék értendő, amely – harcok és szakadatlan összetűzések révén – átalakítja, felerősíti, megfordítja ezeket az erőviszonyokat. Azt a nézőpontot, amely érthetővé teszi a hatalom gyakorlását [...] korántsem valamilyen előzetesen adott középpontban, a szuverenitás egyetlen fókuszában kell keresnünk [...], hanem azoknak az erőviszonyoknak az örökösen változó szubsztrátumában, amelyek egyenlőtlenségeikkel újra meg újra létrehozzák a hatalmi viszonyokat.” Michel FOUCAULT: *A szexualitás története I*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1996. 94.

⁴ Készült egy tanulmány, amely a zalai kommunista szervezkedési kísérletek bemutatását tűzte ki céljául, azonban szűkös forrásbázisa miatt nem tekinthető meghatározó alkotásnak. TÓTH Lászlóné: Baloldali szervezkedések Zala megyében a Tanácsköztársaság kikiáltásáig, az egyesült párt tevékenysége. In: BALÁZS Béla–KOVÁCS Ferenc (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság Zala*

A kommunista pártszervezés történetét áttekintő 1968-as kiadvány a somogyi megyeszékhelyet, Kaposvárt Keszthellyel és Szekszárddal helyezte egy kategóriába, ahol ugyan dolgoztak kommunisták, de helyi szervezet nem alakult.⁵

A kommunista pártszervezés Hajdu Tibor szerint radikálisan eltért a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) szervezési elveitől. A KMP elsősorban az aktív, pártmunkára fogható tagokat toborozta; azokat, akik pusztán szimpatizánsok voltak, inkább az MSZDP-n belül kívánták hagyni.⁶ A KMP vezetősége olyan pártmunkásokon keresztül működtette a pártot, akik elsősorban „régí mozgalmi kapcsolataiból származó aktív-csoportok, hazatért hadifoglyok, leszerelt katonák, diákok”⁷ voltak. A Dunántúlon a kommunista mozgalom és pártmunkáshálózat jóval gyengébb volt, mint az ország más területein, csak a nagykanizsai és a pápai alapszervezet emelkedett ki Hajdu Tibor monográfiája szerint. Így több nagyobb városban meg sem alakult az alapszervezet, a kommunista pártmunkások az MSZDP-n belül tevékenykedtek, és annak tagságát igyekeztek radikalizálni.⁸ Kaposvár is ezek közé a városok közé tartozott.

Hogy kit tekinthetünk somogyi kommunista pártmunkásnak, egyáltalán nem magától értetődő. A KMP nagyon rövid ideig,

megyei történetéből. MSZMP Zala Megyei Bizottságának Oktatási Igazgatósága, Zalaegerszeg, 1971. 44–51. A kommunista mozgalom Duna-Tisza közí megjelénéséről: ROMSICS Ignác: *A Duna-Tisza közí hatalmi-politikai viszonyai 1918–1919-ben.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 67–70. A pápai kommunista párt alapításról és tevékenységéről: NAGY Szabolcs: *Muli püspök temet. Tanácsköztársaság Pápan.* Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2016. 34–38.

⁵ GÁBOR Sándorné: *A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása. Az egyesült munkáspárt (1918 november – 1919 augusztus).* In: ERÉNYI Tibor–RÁKÓSI Sándor (szerk.): I. m. 22. Bár Somogyi Pál író, valamikori kommunista pártmunkás korábban terjesztett ezzel ellentmondó híreszteléseket, valójában sosem volt széles körben elfogadott az az állítás, hogy a KMP helyi alapszervezete Kaposváron megalakult volna, ellentétben például a sátoraljaújhelyi, szolnoki esetekkel. SOMOGYI Pál: *Képek Somogy megye munkásmozgalmából.* [Megjelent hat részben.] *Somogyi Napló/Somogyi Néplap*, 1951. február. 4. 4.; február. 11. 4.; február 19. 5.; február 27. 10.; március 4. 4.; március 11. 2.

⁶ HAJDU Tibor: *Az 1918-as magyarországi márgári demokratikus forradalom.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. 211–212.

⁷ Uo. 213.

⁸ Uo.

mindössze november 24-től március 21-ig létezett önálló pártként, Somogy vármegyében ráadásul pártszervezet nem is alakult. Az 1945 utáni visszaemlékezés-irodalomban három személy tartotta magát Kun Béla kaposvári pártmunkásának: Györffy Antal, Klémens Béla és Pusztai Gazda Jenő.⁹ Felbukkannak olyan személyek is, akik szintén Somogyban tevékenykedtek a KMP érdekeinek szolgálatában, ugyanakkor a kommunista központtal közvetlen kapcsolatuk nem volt. Közülük Steiner (később: Somogyi) Pál kifejezetten grafomán volt, írói karrierje során visszaemlékezéseket és biográfiai ihletésű regényt egyaránt írt.¹⁰

1919. március 21. után a kommunisták pártmunkás-stratégiája megváltozott. A pártegyesülés után is érkeztek vidékre kommunista agitátorok, politikai megbízottak és pártmunkások, ők azonban Kaposváron jellemzően csak rövidebb ideig tartózkodtak, ezért az ő tevékenységük részletes vizsgálatától itt eltekintünk. A tanulmányban még a népköztársasági időszakban Kaposvárra küldött pártmunkások somogyi tevékenységét mutatjuk be, mind a népköztársaság, mind a Tanácsköztársaság fennállása alatt.

⁹ Pusztai Gazda Jenő tevékenységéről az őszirózsás forradalom előkészítésében: BÜS FEKETE László: *Katona forradalmárok*. „Phónix” Könyv- és Lapkiadó Vállalat, Budapest, 1918. Pszichobiografikus életrajza: ZAB Tamás Lóránd: „Emberré emelő első tavaszunk”. A felnőtté válás életszakasza és a politikai szerepvállalás kapcsolata Pusztai Gazda Jenő és Steiner (Somogyi) Pál életpályájában. In: BALATONYI Judit et. al. (szerk.): *Mesterek és tanítványok 3*. PTE BTK Tudományos Diákköri Tanácsa, Pécs, 2023. 198–208.

¹⁰ A Tanácsköztársaság Somogyi-művekben megjelenő reprezentációiról: Tamás Lóránd ZAB: *Writing Mythology. Representations of the Soviet-Republic in Pál Somogyi's works*. In: Zoltán KAPOSÍ-Virág RAB (szerk.): *New Investigations into the Economic and Social History of Hungary from the 18th to 21st Century*. Working Group of Economic and Social History Regional Committee of the Hungarian Academy of Sciences in Pécs, Pécs, 2024. Visszaemlékezései: SOMOGYI Pál: I. m.; Uó: Önéletrajz. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára (HU-MNL-SML) XXV. 56. Somogyi Pál személyi gyűjteménye, 1951 és 1971; Uó: Eljött a nap. 1919 március 21-e Kaposváron. *Somogyi Néplap*, 1955. március 20. 4. Autobiografikus regénye: SOMOGYI Pál: *Tűz a Kapos mentén*. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága, Kaposvár, 1959.

Az 1918–1919-es időszak fő jellemzői Somogy vármegyében

Az 1918 őszi forradalom után Kaposváron és a környező somogyi területen két szervezett politikai erő vetélkedése határozta meg a viszonyokat: a helyi gyökerekkel rendelkező Nagyatádi Szabó István-féle Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapárt és a Kaposváron ekkor már évtizedes múltra visszatekintő MSZDP.¹¹ Közöttük a politikai konfliktusok gyújtópontja elsősorban a földkérdés volt. A kisgazdák a nagybirtokot kisbirtokokká kívánták feldarabolni, míg a szociáldemokraták – elkerülendő egy új birtokos osztály kialakulását – annak termelőszövetkezetté szervezését pártolták.¹²

Ebben a helyzetben lépett fel az országos politika porondjára 1918. november végén a szélsőbaloldali KMP, amely az új politikai rendszer megdöntését tűzte ki céljául. A párt legfőbb riválisának az MSZDP-t tekintette, amely tagságának és szimpatizánsainak egy részét kívánta a saját táborába csábítani.¹³ A kommunisták nem törekedtek nagy taglétszámú pártszervezet létrehozására – erre nem is lettek volna képesek. Ehelyett fiatal, mobilis, ambiciózus és hasznos kapcsolatrendszerrel rendelkező tagokat próbáltak soraik közé toborozni, akiket azután pártmunkásként használtak fel az ország különböző vidékein.¹⁴ Így kerültek pártmunkások a Dunántúl nagyobb városaiba is.

A kommunisták célja Somogyban az volt, hogy a helyi szociáldemokrata párttagságot szembeállítsák a Garami Ernő-féle pártközpont óvatos politikájával, és radikális lépésekre bírják rá őket. Erre a lépésre végül a főispáni tisztség betöltése kapcsán került sor, amelynek eredményeképpen a somogyi szociáldemok-

¹¹ Somogy vármegye főispánjának az Országos Propaganda Bizottsághoz küldött egyik jelentése szerint 1919. január–februárban az MSZDP-nek huszonnégy, a kisgazdáknak pedig harminchárom községi alapszervezete volt Somogyban. Utánuk Mezőfi Vilmos Országos 48-a Szociáldemokrata Pártja már csak három helyi szervezettel rendelkezett. HU-MNL-SML IV. 401.b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai. 510/1919.

¹² SIPOS József: *A pártok és a földreform 1918–1919-ben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2009. 86–89., 102–115.

¹³ HAJDU Tibor: I. m. 213.

¹⁴ Uo. 211–212.

raták március 10-én fegyveres puccsot követtek el, átvették a hatalmat, a megye élére pedig egy szociáldemokrata direktóriumot szerveztek Latinca Sándor, Peinhoffer Lajos és Tóth Lajos részvételével.¹⁵ A március 21-én kikiáltott Tanácsköztársaság belügyi népbiztossága ezt a direktóriumot változatlan tagösszetétellel hagyta meg a megye élén. Május végén a direktóriumok mellé forradalmi kormányzótanácsai biztosokat neveztek ki, amelyek feladata „az egyes népbiztosságoktól érkező rendeletek végrehajtásának segítése”, valamint a helyi igazgatás politikai ellenőrzése volt.¹⁶ Ezt a pozíciót Somogyban június 8-án Latinca Sándor, a szociáldemokrata földmunkásszövetség korábbi szervezőtitkára foglalta el.¹⁷ A megye feletti állami közhatalom tehát – legalábbis elvben – a megyei direktórium és a mellette tevékenykedő kormányzótanácsai biztos kezében volt. A megyében ez az államhatalmi struktúra a Tanácsköztársaság bukásáig, illetve augusztus 6-ig működött.¹⁸

Források

A kommunista párttörténet első szakaszának dokumentumokban szegény jellege vezetett el ahhoz a helyzethez, hogy 1945 után a párt történészeinek „rendes”, primer források felhasználása helyett – mai fogalmaink szerint – „oral history”-hoz kellett fordulniuk.¹⁹ Így ha a kaposvári kommunisták nyomára akarunk bukkanni, az elsődleges vezérfonalat az 1945 utáni visszaemlékezés-irodalom jelenti. A pártmunkások közül elsőként Somogyi Pál jelentette meg visszaemlékezéseit a megyei lapban, 1951-ben.²⁰ Ugyanebben az évben érkezett vissza Magyarországra hosszú emigrációjából Klémens Béla, aki a fővárosi pártszer-

¹⁵ KÁVASSY Sándor: *Latinca Sándor*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973. 58–59.

¹⁶ Uo. 108.

¹⁷ Uo. 106.

¹⁸ Uo. 144.

¹⁹ LÉNÁRT András: „Történetgyűjtés” – Oral History archívumok Magyarországon. *Aetas*, 2007/2. 6–17.

²⁰ SOMOGYI Pál: *Képek Somogy megye... I. m.*

vekkal hosszadalmas és jól dokumentált procedúrát vállalt annak érdekében, hogy munkásmozgalmi múltját hivatalosan is elismertesse.²¹ Somogyi Pál közreműködésével a Somogy megyei tanács 1959-ben kiadványt jelentetett meg, amelyben többek között Györffy Antal is közreadta önéletrajzát.²² Végül, már az 1960-as évek végén a mindaddig a Szovjetunióban élő Pusztai Gazda Jenő is bekapcsolódott az elbeszéléstermelésbe,²³ 1970-ben pedig a Párttörténeti Intézet negyven oldalban vette fel visszaemlékezését.²⁴ Kisebb-nagyobb időközönként ezek a szereplők újra és újra elbeszélték saját 1919-es történeteiket a médiában, a legaktívabb Somogyi Pál volt, de Klémens Béla is gyakran (még televízióban is) szerepelt.²⁵

A visszaemlékezések magukban szemlélve zárt történetek, amelyek a résztvevő egyéni szempontjából koherens egészzé formálják a komplex társadalmi folyamatokat. Emellett a források felhasználása a Kádár-korszak történészeinek a téma aktuálpolitikai aspektusai miatt is problematikus volt.²⁶ A ma történészétől joggal várható el, hogy nagyobb szkepszissel kezelje ezeket a forrásokat, ugyanakkor a dokumentumhiány ma is korlátozza a lehetőségeket. Emiatt szükségessé válik egy új attitűd kialakítása a forráscsoporttal kapcsolatban: el kell fogadnunk, hogy bizonyos lényeges kérdésekre csak ezek által kaphatunk választ. A különböző korban és személyek által gyártott, jelentős mennyiségű elbeszélések együttes olvasása, egymással történő

²¹ Az eljárás iratai: Budapest Főváros Levéltára (HU-BFL) XXXV. 39. MSZMP Budapesti Bizottsága személyi anyagai. Klémens Béla személyi állománya.

²² *Somogyi tizenkilencesek*. MSZMP Somogy Megyei V. B., Kaposvár, 1959.

²³ „Száz ellenforradalmárt ejtettünk foglyul...”. Beszélgetés Gazda Jenővel, az egykori Latinca-század parancsnokával. *Útközben*, 1969/1. 98–100.

²⁴ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (HU-PIL) V. 867. Visszaemlékezések. Pusztai Gazda Jenő személyi gyűjteménye, 1970. Ennek egy részletét publikálták is: PETRÁK Katalin (szerk.): *Tanúságtevők 3/B. Visszaemlékezések a magyarországi 1918–1919-es forradalmak résztvevőitől*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 90–100.

²⁵ A Radó Gyula rendezte *Vallomások a XX. századról. Portréfilm Klémens Béláról* című, 1973-as dokumentumfilmben.

²⁶ A Tanácsköztársaság történetének pártállami emlékezetpolitikai felhasználásáról lásd APOR Péter: *Az elképzelt köztársaság. A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete, 1945–1989*. MTA BTK TTI, Budapest, 2014.

ütköztetése elvezethet a problematikus forráscsoport megfelelő felhasználási módjához.

Ha pusztán a visszaemlékezés-irodalmat olvassuk, felmerülhet bennünk a kérdés: beszélhetünk-e egyáltalán „somogyi kommunistákról”, avagy pusztán egy autobiografikus toposz újrafelmondásával van dolgunk? Szerencsére ezek mellett rendelkezésünkre áll egy olyan forráscsoport is, amely egészen más körülmények között keletkezett. A Tanácsköztársaság bukását követően megkezdődött ellenforradalmi jogi felelősségre vonás kihallgatási jegyzőkönyvei többek között éppen azok történetét mesélik el, akik a második világháború után állami hőskultuszban részesültek. Ezek a periratok²⁷ szintén fontos részét képezik jelen tanulmány forrásbázisának: másik perspektívát jelentenek, amelyekkel összevethetőek a visszaemlékezésekből származó értesülések. Ezek igazolják azt, hogy joggal tekinthetjük vizsgált személyeinket tizenkilences kommunista pártmunkásnak. Pusztai Gazda Jenő például büntetőperében is így vallott: „[a] kommunista mozgalom emberszeretete, szabadságot és egyenlőséget ígérő eszméje megfogta [...] lelkemet. Kommunista lettem”.²⁸ Egy másik vallomás Klémens Bélát „a kommunisták vezető emberének” nevezte.²⁹ Róla még egy 1938-as, őt egyébként szélhámosnak és Kun Béla letartóztatásáért felelősnek tartó, egy kommunista lapban megjelent cikk is úgy nyilatkozott: „jelentős szerepet játszott a vörös forradalom alatt”.³⁰ Hajdu Gyula, Münnich Ferenc, valamint Rákos Ferenc pedig az ötvenes években tanúskodtak Klémens állításai mellett.³¹ Természetesen nem mindig nyilatkozhatunk ilyen pozitívan visszaemlékezőink

²⁷ HU-MNL-SML VII. 1.b. Kaposvári Királyi Törvényszék, büntető perek iratai, 1919.

²⁸ PUSZTAI GAZDA Jenő: Sokat és mélyen olvastam. [Önéletrajz, kézirat.] HU-MNL-SML VII. 1/b. 2112. Peinhoffer Lajos és társai perének iratai, 525.

²⁹ HU-MNL-SML VII. 1.b. 2259. Horváth Sándor 1919. szeptember 6-i vallomása.

³⁰ Egy hírhedt magyar szélhámos miatt került Kun Béla a szovjet-orosz börtönbe. *Bérmunkás*, 1938. március 12. 1. és 7.

³¹ Hajdu Gyula, aki a Tanácsköztársaság alatt a külügyi népbiztos délvidéki megbízottja volt, a következőképpen fogalmazott: „Klémens Bélát mint rendkívül mozgékony, ügyes és vállalkozásokra kész fiatal elvtársat megbíztam, utazzon illegálisan Zágrábba és teremtsen összeköttetést bizonyos ottani elvtársakkal.”

szavahihetőségéről. Somogyi Pál 1951-es, a megyei napilapban megjelent visszaemlékezés-sorozatát alapvetően határozzák meg a sztálinista Tanácsköztársaság-narratíva torzításai.³²

A különböző utólagos források mellett korlátozott mennyiségben és szórványosan rendelkezésünkre állnak egykorú források is, amelyek az elbeszélések által alkotott mátrixot még komplexebbé teszik. Elsősorban az Somogy Vármegyei Levéltárban, a vármegye direktóriumának a főispáni iratok közé rendezett anyagai között találhatóak adatok a kutatás tárgyát képező személyekről.³³

Utak a párthoz

Klémens Béla 1894. július 2-án született Kaposváron. Hamar elhagyta szülővárosát, 1907 és 1911 között egy rákosmezei repülőtér környéki asztalosüzemben volt tanonc,³⁴ ezalatt részt vett az ifjúmunkás-mozgalomban.³⁵ 1912-ben rövid időre visszatért Kaposvárra, ahol a famunkások szakegyleténél jegyzőként tevékenykedett.³⁶ 1914 és 1917 között a fronton szolgált, majd 1917-ben a Mátyásfüldi Repülőgépgyár alkalmazottja és a szakszervezeti bizalmi testület tagja lett. A Repülőgépgyárban dolgozott mázolóként Mosolygó Antal is, aki ekkor Korvin Ottóval és a Szabó Ervin-tanítványokból álló forradalmi szocialistákkal volt összeköttetésben. Hajdu Tibor szavaival élve a Mátyásfüldi Repülőgépgyár emiatt a KMP igazi „fellegvárává” vált.³⁷ Mosolygó

Hajdu Gyula levele Klémens Béla munkásmozgalmi múltjának elismeréséről indított eljárás ügyében. HU-BFL XXXV. 39. Klémens Béla személyi állománya.

³² SOMOGYI Pál: Képek Somogy megye... I. m.; A visszaemlékezéseinek elemzése: Tamás Lóránd ZAB: Writing Mythology... I. m.

³³ HU-MNL-SML IV. 401.b. Somogy vármegye főispánjának általános iratai, 1918–1919.

³⁴ KLÉMENTS Béla: Részlet a magyar aviatika történetéből. HU-PIL V. 867. K29. Klémens Béla személyi állománya, 1967. 48.

³⁵ KLÉMENTS Béla: Önéletrajz. HU-BFL XXXV. 39. Klémens Béla személyi állománya, 1958. 12.

³⁶ KLÉMENTS Béla: Répáspuszta – az első magyar szocialista termelőszövetkezet. *Útközben*, 1969/1. 79.

³⁷ HAJDU Tibor: I. m. 217.

Klémenst is beszervezte a mozgalmi munkába, röplapokat csempészték az üzem területére.³⁸ Ezt a forradalmi szocialista csoportot már az 1918 nyarán Kun Béla megbízásából Budapestre érkező Seidler Ernőnek sikerült a bolsevik mozgalomhoz való csatlakozásra bírnia. Ezek alapján hitelesnek tűnik, hogy Klémens Béla Mosolygóékkal együtt az elsők között csatlakozott a KMP-hez.³⁹ 1918. december 14-én Klémens a párt Központi Bizottságának megbízásából Kaposvárra indult, a helyi szervezet megalakítása céljából.⁴⁰

Győrffy Antal székelyföldi (gyergyóalfalui) születésű szabómunkás volt, aki az 1912–1913-as években Kaposváron is dolgozott. Valószínűleg 1915-ben esett orosz hadifogságba, és hamarosan a Volga folyó környékére került, ahol mezőgazdasági munkát végzett.⁴¹ 1917 márciusában, a forradalom után a Volgparti Szaratov városában élt.⁴² A magyar hadifoglyokat szervező Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt – OK(b)P – magyar csoportja 1918. március 4-én alakult meg,⁴³ és Szaratov környékén is megpróbálkoztak a magyar hadifoglyok szervezésével. A szaratovi magyar hadifoglyokat Kellner Sándor nyomdász képviselte az 1918. áprilisi moszkvai hadifogoly-kongresszuson. Itt Kellner megismerkedett Kun Bélával és Szamuely Tiborral, valamint újra találkozott régi ismerősével, Vántus Károllyal. Ezután visszatért

³⁸ KLÉMENS Béla: Részlet a magyar aviatika... I. m. 53. Ehhez képest a már említett 1938-as újságcikk úgy magyarázza Klémens csatlakozását a KMP-hez, hogy ő és Kun Béla Kolozsváron ismerkedtek meg, amikor utóbbi a betegsegélyező pénztár tisztviselője volt. Klémens azonban önéletrajzaiban nem tett említést kolozsvári tartózkodásról vagy Kunnal kötött ismeretségéről. Tovább gyengíti a cikk állításainak hitelét, hogy Klémens helytelenül kolozsvári születésűnek tartotta. Lásd Egy hírhedt magyar szélhámos miatt került Kun Béla a szovjet-orosz börtönbe. *Bérmunkás*, 1939. március 12. 1. és 7.

³⁹ Mosolygó Antal a KMP KB tagja volt. HAJDU Tibor: I. m. 203.

⁴⁰ KLÉMENS Béla: Tizenkilences emlékek. *Útközben*, 1969/1. 20.

⁴¹ Egy visszaemlékezésében a települést is megemlíti: Uzbória. Ilyen település azonban nincsen Szaratov környékén. Feltehetően félrehallással van dolgunk, és valójában Uzmojréről (Узморье) van szó, ami Szaratovtól 40 kilométerre délre fekszik. Győrfi Antal. In: KUKK Györgyné–VARGA József (szerk.): *50 éve történt*. MSZMP Somogy megyei Bizottságának Propaganda és Művelődési Osztálya, Kaposvár, 1967. 89.

⁴² Uo.

⁴³ PAPP István: I. m. 58.

Szaratovba, ahol a május 16-án kitört ellenforradalmi kísérlet ellen internacionalista osztagot vezetett.⁴⁴ Györffy politikai pályafutása valószínűleg Kellner szervezőmunkája révén indult meg. Júliusban Rabinovics József is ellátogatott Szaratovba, aki Kun Bélával egy fogolytáborban raboskodott és a magyar kommunista csoportnak a kezdetektől fogva tagja volt. Györffy valamikor az ősz folyamán Moszkvába került, ahol hathetes pártiskolát (agitátor-tanfolyamot) végzett. 1918 decemberében indult vissza Magyarországra.⁴⁵

Budapestre érkezve (a pontos dátum nem ismert, december végén vagy január elején) az első útja a Visegrádi utcába vezetett, a KMP főhadiszállására. Korvin Ottó utasítására rövid ideig az Alföldön tevékenykedett (valahol Békés és Csongrád vármegye közelében, a ma Gyomaendrőd részét képező Nagylapost mindenképpen érintve). 1919 elejét itt tölthette, majd visszatért Budapestre. Azután Korvin Abrudbányára kívánta küldeni, de a pártmunka helyszínét Kun Béla Kaposvárra változtatta,⁴⁶ ahová valamivel március 10-e előtt érkezhetett meg.⁴⁷

Pusztai Gazda Jenő kaposvári születésű, magyar-történelem szakos tanárhallgató volt a Budapesti Tudományegyetemen. Az orosz fronton tisztként harcolt, majd tanulmányi szabadságot kapott, és 1918 szeptemberében hazatért szülővárosába. Kaposvárról október közepén Budapestre ment, ahol október 24-én részt vett az egyetemisták tüntetésén, majd a 25-ei várbeli tüntetésen már vezető szerepe volt: ő vitte át a nemzeti zászlót a Lánchídon, majd a Várban egy emeleti ablakban kitűzte azt, és beszédet tartott a tömegnek.⁴⁸ Ezután Csernyák

⁴⁴ BORS András: Kellner Sándor, az igaz bolsevik. *Soproni Szemle*, 1960/3. 193–200.

⁴⁵ Györffy Antal. In: KUKK Györgyné–VARGA József (szerk.): I. m. 89.

⁴⁶ Uo.; GYÖRFI Antal: Életrajz. In: *Somogyi tizenkilencesek*. I. m. 23–27.

⁴⁷ Györffy Antal. In: KUKK Györgyné–VARGA József (szerk.): I. m. 24. Kávássy Sándor hívta fel rá a figyelmet, hogy amennyiben Györffy közbenjárására fogadták el az 1919. január 6-i kaposvári szociáldemokrata kongresszuson a megye feletti hatalom megszerzésére irányuló határozatot, akkor már ekkor Kaposváron kellett lennie. KÁVÁSSY Sándor: *Somogy vármegye direktóriuma 1919-ben. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*, 1964. 218.

⁴⁸ BÚS FEKETE László: I. m. 14–15.; HU-BFL VII 5/c. Pusztai Gazda Jenő valómása a Tisza-gyilkosság ügyében, 338.

Imre és Shubert Ágoston felkérésére csatlakozott a Forradalmi Katonatanácshoz,⁴⁹ amely Hajdu Tibor szerint „inkább hasonlított katonai puccsok juntáira, mint az orosz szovjetekre”.⁵⁰ Pusztai Gazda a forradalom napjaiban fontos szervezőmunkát végzett, a Keleti pályaudvaron tartózkodó katonák között agitált. Rövid időn belül azonban kiábrándult a kiépülő új rendszerből, nem volt elégedett a változásokkal, és a baloldali radikalizmus felé fordult. Decemberben néhány, még a katonatanácsból ismert barátjával csatlakozott a KMP-hez, belépési kérelmét Chlepkó Ede központi bizottsági tag és Hajdu Pál írta alá.⁵¹ 1919. január elején a KMP Központi Bizottsága Pusztai Gazda Jenőt is Kaposvárra küldte pártmunkára, ahová hamarosan meg is érkezett.⁵²

E három személyről valószínűsíthető tehát, hogy a KMP vezetősege pártmunka céljából a somogyi megyeszékhelyre küldte. Klémens Béla 1918. december elején, Pusztai Gazda Jenő 1919. január elején, Györffy Antal pedig 1919. március 10-e körül (vagy esetleg ő is januárban) érkezett Kaposvárra.⁵³ Mindhárman kötődtek Kaposvárhoz, ketten itt születtek, harmadikuk pedig korábban itt dolgozott. Ez nyilvánvalóan szempont lehetett, amikor tevékenységük helyszínét kiválasztották. A helyi munkásmozgásban mindhármuknak csekély kapcsolatrendszere volt, talán Györffynek még a legjelentősebb. Visszaemlékezése szerint ő ki is használta ezt, amikor megérkezésekor Kovács Pál nagybajo-

⁴⁹ HU-BFL VII 5/c. Pusztai Gazda Jenő vallomása a Tisza-gyilkosság ügyében, 338.

⁵⁰ HAJDU Tibor: I. m. 40.

⁵¹ PETRÁK Katalin (szerk.): *Tanúságtevők*. I. m. 99. Pusztai Gazdáék csoportosulásának Korvinyi Árpád, Leier Emil, Keleti Kellermann Emil, Vida István, Franyó Zoltán voltak az ismert tagjai. Pusztai Gazda 1970-ben azt is állította, hogy saját kommunista pártot, illetve *Tűz* címmel folyóiratot is alapítottak, azonban erre nincs bizonyíték.

⁵² Uo. 100.

⁵³ A kiküldetésekről és azok időpontjáról csak visszaemlékezéses források vannak. Klémens esetében van egy hivatalos forrás a kaposvári tartózkodásáról: 1919. január 15-én a Somogy megyei Munkástanács „nyílt parancsot” adott ki arról, hogy Klémens Béla öt társával együtt Budapestre utazva a vonaton fegyvert viseljen. A dokumentum szerint utazásuk célja „közellátási cikkek felvétele és kísérése” volt. Nyílt parancs Klemencz Béla kaposvári lakos számára, 1919. január 15. HU-MNL-SML IV. 401.b. 36/140.

mi szabó révén jutott be a Munkástanács gyűlésére. Itt Kovács sajátjaként terjesztette be azt a KMP-javaslatot, hogy az MSZDP törekedjen a főispáni tisztség megszerzésére.⁵⁴

Győrffy 1893-ban, Klémens és Pusztai Gazda egy évvel később született, ami azt jelenti, hogy huszonnégy-huszonöt évesek voltak a szóban forgó események idején.⁵⁵ Az általuk kialakított helyi kommunista szimpatizáns közösség szintén javarészt fiatalokból állt. Mindhárman munkáscsaládból származtak, Győrffy és Klémens maga is munkásként dolgozott, Pusztai Gazda pedig bölcsészhallgató volt. Egyiküknek sem volt még saját családja vagy stabil, helyhez kötött munkája. Mobilisek voltak, akik korábban éltek már a fővárosban is – tehát mind a magyarországi kommunista mozgalom centrumát képező Budapesten, mind Kaposváron volt helyismeretük. Oroszországi tapasztalattal Győrffy Antal rendelkezett, rajta kívül pedig a somogyi megyeszékhelyre visszatérő volt hadifoglyok közül Somogyi Pálnak lett fontos szerepe a helyi kommunista szervezkedésben. A három bemutatott pártmunkás közül ketten a Tanácsköztársaság bukásáig a somogyi események aktív résztvevői maradtak, míg Klémens Béla április végén–május elején elhagyta Kaposvárt, és új, határon túli megbízást kapott. A Délszláv Propagandaosztály megbízásából Zágrábba küldték egy kommunista lap megalakítása céljából, a horvát szervek azonban hamar, még májusban letartóztatták, s a Tanácsköztársaság bukásáig nem is szabadult ki.⁵⁶

⁵⁴ KÁVÁSSY Sándor: Somogy vármegye direktórium... I. m. 195.

⁵⁵ A kommunista „hivatásos forradalmárok”, pártmunkások nagy része általában ebbe az életkorba tartozott. Borsányi György a két világháború között működő illegális kommunisták prozopográfiai-statisztikai vizsgálatakor megállapította, hogy kommunista pártmunka elsősorban a huszonöt év alatti, de harmincnál mindenképp fiatalabb férfiak tevékenysége volt. BORSÁNYI György: Ezernyolcszáz kartoték a budapesti baloldaltól. *Valóság*, 1983/9. 20–31.

⁵⁶ SUSZTER Rajmund: *A kalapácsos ember délre tekint. A Tanácsköztársaság viszonya a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal egy pártmunkás útján keresztül*. Szakdolgozat. Pécs, 2025. 27.

A politikai közösség kialakítása

Klémens Bélának Kaposvárra érkezése után elsődleges feladata volt, hogy beválasztassa magát a megyei katona- és munkástanácsba, illetve hogy a famunkások szakszervezetének munkájában is részt vegyen – ezeket sikerrel teljesítette is.⁵⁷ Megbízatása azonban arról is szólt, hogy „ha lehet”, alakítsa meg a kommunista párt helyi szervezetét.⁵⁸ Ez nem sikerült, saját és mások visszaemlékezése szerint sem, mindössze Somogyi Pál sztálinista kötöttségek között maradó, sajtóban megjelent visszaemlékezése állította az ellenkezőjét 1951-ben.⁵⁹ A pártalapítás kudarcára a visszaemlékezők hasonló magyarázatokat adtak. Klémens szerint a helyi szociáldemokrata vezetők féltek a pártszakadástól, viszont a helyi pártszervezetüket az MSZDP központi vezetőségével szemben állást foglaló, „forradalmi pártnak” tartották.⁶⁰ Pusztai Gazda Jenő szerint a helyi baloldali szociáldemokraták „maguk[at] tömegével szintén kommunistáknak tartották”, ezért felesleges lett volna a külön kommunista pártszervezet létrehozása.⁶¹ A helyi szociáldemokrata vezetők (Tóth Lajos, Kovács Miksa) bár híresen „baloldaliak” voltak, nem zárkóztak el, de nem is támogatták a pártalapítást. A kaposvári kommunista pártszervezetnek tehát valójában nem lehetett volna széles bázisa, ugyanakkor a szociáldemokrata párton belül volt lehetőség a radikális irányvonal követésére.

A helyzet realizálása után Klémens célja a pártszervezet megalakítása helyett a radikalizmusra hajló erők politikai közösségé szervezése lett. Ennek a kezdeti munkának az emlékét torzította Somogyi Pál pártszervezéssé az 1951-es munkájában.⁶²

⁵⁷ KLÉMENTS Béla: Tizenkilences emlékek. I. m. 20.

⁵⁸ Lásd Radó Gyula 1973-as, idézett dokumentumfilmjét, és ezzel egybehangzóan Pusztai Gazda Jenő visszaemlékezését. HU-PIL V. 867. Pusztai Gazda Jenő személyi gyűjteménye, 1970. 14. Az eseményeket eltorzító Somogyi Pál is megőrökíti Klémens szerepét. SOMOGYI Pál: Képek Somogy megye... I. m.

⁵⁹ SOMOGYI Pál: Képek Somogy megye... I. m.

⁶⁰ KLÉMENTS Béla: Tizenkilences emlékek. I. m.

⁶¹ Pusztai Gazda Jenő visszaemlékezése. HU-PIL V. 867. Pusztai Gazda Jenő személyi gyűjteménye, 1970. 14.

⁶² „Elhatároztuk, hogy megalakítjuk mi is a Kommunisták Magyarországi Pártjának helyi csoportját. A kis földes szobában a petróleumlámpa gyér világi-

Somogyi és Klémens a famunkások szakszervezetében ismerkedhetett meg egymással, valamint orosz múltja miatt Somogyi egyébként is Klémens szervezőmunkájának célpontjában volt.⁶³ Somogyi 1918 karácsonya táján érkezett vissza szülővárosába, Kaposvárra,⁶⁴ és a Klémens által szervezett kis kommunista közösség részévé vált. Ez a közösség fogadta az 1919. január 10-e körül érkező Pusztai Gazda Jenőt is.⁶⁵ Somogyi emlékezete szerint az első, január végén egy magánlakáson tartott kommunista megbeszélésen heten vettek részt.⁶⁶ Memoárjában Somogyi harmincnégy főre tette a „kaposvári munkásörtség [sic!] kommunista tagjainak”⁶⁷ számát közvetlenül a proletárdiktatúra kikiáltása előtt, ami a kaposvári kommunista csoportosulás teljes létszámát jelentheti. A számadat valószínűleg még így is túlzó. Hogy ebbe a csoportba kik tartozhattak, arról csak szörványos információink vannak. Somogyi említi Pacskó János szabót,⁶⁸ Svarcs kőfaragót, Boros, Kaponya és Gálosi József⁶⁹ nevű fiatal munkásokat. Ez a lista kiegészíthető Pusztai Gazda Jenő és Roth Imre egyetemi hallgatókkal, valamint Györffy Antallal és Klémens Bélával, akik a közösség legjobb kapcsolatrendszerrel rendelkező tagjai voltak. Feltételezhető, hogy Pusztai Gazda és Somogyi testvérei, azaz Pusztai Gazda József és Gyula, illetve Steiner Rezső is a formálódó közösséghez tartoztak (ők később

tása mellett késő estig tanácskoztunk és megírtuk a megalakulás jegyzőkönyvét. Végül megbíztuk Klemencz (Klémens) elvtársat, hogy azonnal menjen fel Budapestre felvenni az összeköttetést a Párt Központi Vezetőségével.” SOMOGYI Pál: Képek Somogy megye munkásmozgalmából I. *Somogyi Napló*, 1951. február 4. 4.

⁶³ KLÉMENS Béla: Tizenkilences emlékek. I. m. 20.

⁶⁴ Steiner Pál kihallgatásának jegyzőkönyve, 1919. szeptember 6. HU-MNL-SML VII. 1.b. 2112. 6.

⁶⁵ Pusztai Gazda Jenő visszaemlékezése. HU-PIL V. 867. Pusztai Gazda Jenő személyi gyűjteménye, 1970. 14.

⁶⁶ B. E.: A szikra kipattant. *Néphadsereg*, 1959. február 11. 2.

⁶⁷ SOMOGYI Pál: Eljött a nap. I. m.

⁶⁸ Egy későbbi forrás róla: Nagy részvét mellett temették el Pacskó Jánost. *Somogyi Újság*, 1936. október 15. 4.

⁶⁹ Egy 1920-as újságcikk így jellemzi őt: „a leghírhedtebb kommunisták egyike, a kaposvári kézigrántós bányászterroristák parancsnoka, a sunyi Gálosi József”. Kommunista tűzfészek a szomszédban. *Új-Somogy*, 1920. augusztus 28. 3.

az úgynevezett Latinca-század tagjai lettek). Lehetséges, hogy a csoport tagja volt a később a Latinca-század radikálisai közé sorolt Györffy Gyula is.⁷⁰ Ez egy olyan informális kommunista közösség lehetett, amely a KMP-vel kapcsolatban lévő Klémens és az orosz tapasztalatokkal felvértezett Somogyi együttműködése nyomán jöhetett létre.⁷¹ A KMP központjával Klémens révén tart-hatták kapcsolatot, aki visszaemlékezése szerint rendszeresen járt Budapestre a *Vörös Újságért*, illetve egyéb propagandakiadványokért, amelyeknek terjesztése elsődleges feladata lett.⁷²

Agrárpolitika és termelőszövetkezeti mozgalom

Az országos politika érdeklődésének homlokterébe Somogy megye elsősorban a földkérdés kapcsán került. A Somogyban kiterjedt latifundium-rendszer fennállása, a nagyszámú uradalmi cseléd és agrárproletár radikalizálódása reményt, illetve aggodalmat szült a politikai szereplők körében. Az MSZDP, különösen annak baloldala a termelőszövetkezeti szervezés fő propagátora volt. A termelőszövetkezetek ügyének legfőbb szószólója Hamburger Jenő – a későbbi földművelésügyi népbiztos – volt, aki akkorra már a KMP-vel is kapcsolatban állt, éppen Klémens Béla révén.⁷³

Klémens visszaemlékezése szerint a kommunista agitátorcsoportok számára a következő agrárfeladatokat jelölték ki. Egyrészt az uradalmi cselédek közötti bérharcot és elégedetlenséget kellett (tovább) szítani.⁷⁴ Ezzel összefüggésben, Somogyban 1919. februárban, amikor a cselédbérrendezés tárgyában az MSZDP-t képviselő Latinca Sándor és a földbirtokosokat képvisi-

⁷⁰ Györffy Gyuláról: Mike Imre 1919. augusztus 14-i vallomása. HU-MNL-SML VII. 1.b. 2112. 117.; ANDRÁSSY Antal: Az MKP tevékenysége és az 1945-ös választás Somogyban. In: KANYAR József (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv* 2. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár, 1971. 273.

⁷¹ A közösség történetének eltorzított képét őrizte meg Somogyi visszaemlékezése, illetve *Tűz a Kapos mentén* című regénye.

⁷² KLÉMENS Béla: Tizenkilences emlékek. I. m. 20.

⁷³ Klémens Béla visszaemlékezése. HU-PIL V. 867. K29. 2.

⁷⁴ Uo. 1.

selő Hoyos Miksa tárgyalni kezdett, Klémens az agitációja során a szociáldemokraták által ajánlottnál magasabb bér követelésére buzdította a cselédeket. Így például miközben a fenti tárgyalások folytak, Klémens egy társával kiment Répáspusztára, és az ottani uradalmi cselédeket rávette, hogy követeléseiket jegyzőkönyvbe foglalják és küldjék be bizalmijukkal Kaposvárra. Miután követeléseiket nem teljesítették, Klémensék biztatására megalakították a termelőszövetkezetet.⁷⁵ A néhány nappal később Kaposvárra érkező Hamburger Jenő Klémens szerint a következőt mondta neki, elismerő hátha veregetések kíséretében: „Okos dolgot művelt a Visegrádi utca. Amit mi kártalanítással akartunk elintézni, azt ti kártalanítás nélkül megcsináltátok.”⁷⁶ Amennyiben Klémens állításai helytállóak, a répáspusztai volt az ország első termelőszövetkezete. Az elkövetkező hetekben megye- és országszerte alakultak újabbak.

Mindez szinkronban volt a kommunista agrárprogrammal, amely szerint az elsődleges cél a nagybirtokrendszer lebontása, a földosztást pedig, ha nem is kategorikusan, de ellenezni kell. A KMP agrárprogramja tehát (a baloldali szociáldemokratákéhoz hasonlóan) földosztásellenes volt.⁷⁷ Ez az elvi egyetértés jó alapot teremthetett arra, hogy Klémens tevékenysége agrártéren ne ütközzön nagy ellenállásba – hallgatólagos szociáldemokrata támogatás nélkül semmiképp sem lett volna lehetőség a répáspusztai akció végrehajtására.

A 1960-as évek előtt a „dogmatista” történetírás a termelőszövetkezeti szervezésben spontán, alulról jövő kezdeményezést szeretett volna látni – ezt a mítoszt már Hajdu Tibor igyekezett lerombolni.⁷⁸ Amikor ő Klémens álláspontjával szembesült az 1969-es somogyi jubileumi Tanácsköztársaság-konferencián, így reagált rá: „Ha a vidéki mozgalmat országos szinten nézzük [...], akkor rögtön eltűnik az olyan kérdéseknek a jelentősége, hogy melyik pusztá kezdte, vagy ki kezdte. Mert hiszen ez egy köz-

⁷⁵ A teljes történet: KLÉMENS Béla: Répáspusztá... I. m.

⁷⁶ Uo. 84.

⁷⁷ SIPOS József: *A pártok és a földreform*... I. m. 107–111.

⁷⁸ Uo. 223.

pontból irányított, szervezett mozgalom volt.”⁷⁹ Ugyan Hajdunak ebben kétségkívül igaza van, a kommunista pártmunkások ágenciájának szempontjából van jelentősége Klémens állításainak. Sajnos azonban ezek igazolására elsődleges források nem állnak rendelkezésre. Annyi bizonyos, hogy a *Vörös Újság* a somogyi szövetkezeti fejleményeket pozitívan értékelte, a szociáldemokrata balszárnny sikerét látva bennük. Az események kapcsán kijelentették, hogy megindult a parasztforradalom és a kormánypolitika csődbe jutott.⁸⁰ Amennyiben Klémens elbeszélése megfelel a valóságnak, úgy a KMP politikája képes volt zavart okozni a helyi politikai működésben, a termelőszövetkezeti mozgalom sikereiben pedig a baloldali szociáldemokraták mellett a kommunista pártmunkásoknak is volt bizonyos szerepük.

Agitáció

A kommunista párt „mindenekelőtt forradalmi propagandaszervezet volt”,⁸¹ érdemi tevékenységet elsősorban a propagandaterjesztés területén volt képes realizálni. A kaposvári pártmunkások elsődleges feladatai közé tartozott az agitáció, különösen a korai időszakban. Kaposvár város dolgozóit elsősorban a szakszervezeti fórumokon lehetett megszólítani, ahová Klémensnek és Somogyinak bejárása volt. Előbbi a kommunista pártközponttal való kapcsolata, utóbbi pedig orszországi múltja miatt volt méltó kiemelt figyelemre. Ezt Somogyi még 1919. szeptemberi vallomása során is beismerte: „érdeklődő társaimnak beszéltem egyet-mást az orszországi tapasztalataimról”.⁸² Ekkor ugyan a felelősségre vonást elkerülendő tagadta, hogy agitációban vett volna részt, de visszaemlékezésében elmesélte egy fa-

⁷⁹ KANYAR József (szerk.): *A Tanácsköztársaság Somogyban*. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár, 1969. 291.

⁸⁰ SIPOS József: I. m. 225.

⁸¹ Kun Bélát idézi HAJDU Tibor: I. m. 212.

⁸² Steiner (Somogyi) Pál kihallgatásának jegyzőkönyve 1919. szeptember 6-án. HU-MNL-SML VII. 1.b. 2112. 19.

lusi agitáció történetét, másutt pedig kifejezetten agitátorként hivatkozott magára.⁸³

A népköztársasági időszakban fontos feladat volt a *Vörös Újság* terjesztése, amelyet Klémens Béla egyéb propagandakiadványok mellett hozott Kaposvárra Budapestről; visszaemlékezése szerint tíznaponta. Erre azért volt szükség, mert a posta nem vállalta a *Vörös Újság* szállítását.⁸⁴

1919. március 21-e nyilvánvalóan fordulópont volt a kommunista pártmunkások agitációs tevékenységében, hiszen innentől kezdve az egyesült párt szervezte a vidéki agitációt, amely mennyiségi és minőségi szempontból is szintet lépett. Sok esetben a fővárosból is küldtek ki agitátorokat, akik csak az agitáció időtartalmára tartózkodtak a megyében – ezek általában több kárral jártak, mint haszonnal. A helyi pártszervezet is folytatott agitációt, amely megvalósításában Klémens Béla maga is szerepet vállalt. Egy vallomás szerint húsvét alkalmából a „szellemi munkásokat” falusi agitációs körútra küldték, amelynek tervét Latinca Sándor direktórium tag és Kovács Miksa az egyesült párt titkára vezették elő az érintetteknek. Ezután Klémens a forradalmi törvényszék elé állítással fenyegette azokat, akik kibújnának a kötelezettség alól.⁸⁵

Pusztai Gazdát visszaemlékezése szerint egyértelműen agitációs feladatokkal bízták meg: „a vasutasok közé és a parasztokhoz, a falvakba kell[ett] kimennem”.⁸⁶ Amíg tehát Klémens elsősorban a szervezett munkások között tevékenykedett, Pusztai Gazda, akinek egyetemistaként egyáltalán nem volt ilyen tapasztalata, más jellegű feladatot kapott. Visszaemlékezésében említi, hogy budapesti barátja, Leyer Emil társaságában járt agitálni a Széchenyi- és a Hajós- (helyesen valószínűleg: Hoyos-)

⁸³ SOMOGYI Pál: *Képek Somogy megye... I. m.*; SOMOGYI Pál: *Önéletrajz*. HU-MNL-SML XXV. 56. Somogyi Pál személyi gyűjteménye, 1971.

⁸⁴ KLÉMENS Béla: *Tizenkilences emlékek*. I. m. 21.

⁸⁵ Horváth Sándor 1919. november 2-i vallomása. HU-MNL-SML VII. 1.b. 2259. Horváth Sándor perének iratai, 2.

⁸⁶ Pusztai Gazda Jenő visszaemlékezése. HU-PIL V. 867. Pusztai Gazda Jenő személyi gyűjteménye, 1970. 14.

birtokokon.⁸⁷ Roth Imrével az értelmiség előtt is tartott előadást (érthető okokból kapták ők ezt a feladatot mint bölcsész-, illetve orvostanhallgatók), valamint a leszerelt katonáknak is szervezett gyűlést – katonaviselt emberként ez is testhezálló feladat lehetett számára.⁸⁸

Karhatalom és terror

A kaposvári kommunista pártmunkások tevékenységének legjobban feldolgozott területe az úgynevezett Latinca-század története, vagyis a Somogy megyei karhatalmi feladatok ellátásában vállalt szerepük.⁸⁹ Ez nem is meglepő, hiszen a Tanácsköztársaság történelmi reprezentációjában akár pozitív, akár negatív előjellel, de mindig kiemelt szerepe volt a terrornak, somogyi vonatkozásban pedig a Latinca-századnak. Bár utóbbi történetének feldolgozottsága még egyáltalán nem ellentmondásoktól mentes, jelen tanulmány nem vállalkozhat az ezzel kapcsolatban felmerülő kérdéseket teljességgel tisztázni, mert pusztán a kommunista pártmunkások szerepvállalásával foglalkozik.

A kaposvári munkásszázlóját (amely később Latinca-század néven vált ismertté) többféle igény kielégítésére hozták létre. Mike Imre tartalékos főhadnagy, jogszigorló vallomása szerint a városi polgárság képviselői keresték meg azzal, hogy a város közrendjének érdekében szervezzék meg a századot. Mike Győrffy Antalhoz

⁸⁷ Egy fennmaradt táviratváltás tanúsága szerint 1919. március 30-án Pusztai Gazda és Leyer, valamint Kekedi Ferenc és Szekeres Imre nevű egyének megbízást kaptak a hadügyi népbiztosságtól a Vörös Hadsereg számára történő toborzásra Somogy vármegyében. HU-MNL-SML IV. 401.b. A Hadügyi Népbiztosság Politikai Osztályának és Somogy Vármegye Direktóriumának levelezése Pusztai Gazda Jenő és társainak ügyében, 1919. március. 117. doboz, 63/808.

⁸⁸ Pusztai Gazda Jenő visszaemlékezése. HU-PIL V. 867. Pusztai Gazda Jenő személyi gyűjteménye, 1970. 15.

⁸⁹ GELLÉRT Tibor: Adalékok a megyei belső fegyveres erők történetéhez. In: KANYAR József (szerk.): *A Tanácsköztársaság Somogyban*. I. m. 251–262.; FARKAS Péter: A Vörös Őrség és a Latinca-század tevékenysége a Tanácsköztársaság alatt Somogy megyében. *Clio Műhelytanulmányok*, 2019/5. [https://epa.oszk.hu/03400/03463/00008/pdf](https://epa.oszk.hu/03400/03463/00008/pdf/Letoltve:2024.08.06.) (Letöltve: 2024. 08. 06.)

fordult, akit korábbi sportmúltjából ismert. Győrffy szervezte meg a századot, amelynek tagsága elsősorban a korábbi munkásárság tagjaiból állt, politikai biztosa pedig a főszerző lett.⁹⁰ A század első parancsnoka Mike lett, akit azonban annak radikális kommunista tagsága nem fogadott el, ezért május közepén leváltották.⁹¹ Az elégedetlenek Pusztai Gazda Jenőt választották új parancsnokuknak. A század egy ideig használta a „terror-század” elnevezést, és fontos szerepe volt a megyében fellépő Tanácsköztársaság-ellenes mozgalmak elfojtásában, tevékenységének halálos áldozata azonban nem volt. A csehek elleni háború előtt karhatalmi, rend- és határvédelmi⁹² funkciókat egyaránt betöltött, ezután pedig nagyobbik részét a frontra helyezték át.

A század vezetőségében domináns, de informális szerepet vállalt Latinca Sándor, akinek a nevével a század története összefonódott. Latinca a források tanúsága szerint figyelemre méltóan jó viszonyt ápolt a fiatal kommunistákkal, Pusztai Gazda Jenővel és Győrffy Antallal egyaránt. A fontos hatalmi tényezőnek tekinthető század lényegében a fiatal kommunista pártmunkások működésének elsődleges területévé vált a Tanácsköztársaság kiáltása után.

Forradalmi törvényszékek

Az 1918–1919-es évek somogyi pártmunkásaiból ketten is működtek a forradalmi törvényszékek bíráiként. Somogy vármegyében azonban ez idáig egyetlen ilyen törvényszék előtt tárgyal

⁹⁰ Mike Imre 1919. augusztus 14-i vallomása. HU-MNL-SML VII. 1.b. 2112. 117.

⁹¹ A Mike Imre leváltását megelőző nagyatádi tömeggyűlés megtorlásának feldolgozása: FARKAS Péter: „...le kell őket fegyverezni, le a Vörös Hadsereggel, le a militarizmussal, éljen a Károlyi-kormány...” Adalékok az 1919. május 13-i nagyatádi tömeggyűlés megtorlásához. In: RÉCSEI Balázs (szerk.): *Somogy megye múltjából*. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár, 2022. 71–82.; FARKAS Péter: *A Vörös Őrség...* I. m. 26–31.

⁹² FARKAS Péter: Adalékok a Vörös Őrség határvédelmi szerepéhez a Somogy Vármegyei Direktórium területén. In: FURKÓ Péter–PÉNZES Martin (szerk.): *Fiatal kutatóink. ÚNKP a Károlin, 2022/2023*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023. 105–118.

ügy eredeti dokumentumai sem kerültek elő, a visszaemlékezések mellett csak Györffy Antal perének iratai, az ahhoz csatolt kérvények és vallomások állnak rendelkezésre. Klémens Béla a visszaemlékezése szerint a Fabik-különítmény mellett működött mint a mozgó rögtönítelő forradalmi törvényszék bírāja.⁹³ A Fabik-különítmény Somogyban 1919 május elején tevékenykedett: a balatonboglári és a kőröshegyi ellenforradalmi kísérletek kapcsán állítottak törvényszék elé embereket. Nem tudjuk, hogy ezek közül Klémens mely esetekben vállalt szerepet, illetve pontosan milyen magatartást tanúsított.⁹⁴

Györffy Antal két politikailag releváns perben, Novák János kisgazda politikus és a lengyeltóti ellenforradalmárok ügyében volt a Kaposvári Forradalmi Törvényszék bírāja. Halálos ítélet egyik esetben sem született, pedig Györffyt – az ő utólagos, 1919. szeptemberi vallomása szerint – a helyi munkások és a budapesti vezetők is erre kapacitálták.⁹⁵ A vádlott lengyeltótiak annyira hálásak voltak életük megkíméléseért, hogy a rendszer bukása után, szeptember 19-én a vármegye katonai parancsnokához fordultak kérvénnyel Györffy életének megóvása érdekében.⁹⁶ „Még a Horthy-rendszerben [...] sem tudtak példát felhozni arra, hogy akár a direktóriumok, akár a politikai megbízottak az ügyek elintézésébe beleavatkoztak.”⁹⁷ – állítja Sarlós Béla, aki

⁹³ KLÉMENS Béla: Igazságtétevés a Tanácsköztársaságban. *Útközben*, 1969/1. 77–84.

⁹⁴ A Fabik-különítmény egy Fabik Károly nevű tengerész által szervezett karhatalmi egység volt, amelyet elsősorban a Dunántúlon vetettek be. BEKÓ Tamás: Nemzetőrségből terroralakulat. A nagykanizsai Fabik-féle tengerész-különítmény működése 1918–1919-ben. In: PAKSY Zoltán (szerk.): *A Tanácsköztársaság Zala megyében*. MNL ZML, Zalaegerszeg, 2020. 168–170.

⁹⁵ Györffy Antal 1919. szeptemberi vallomása. HU-MNL-SML VII. 1.b. 2112. 231.

⁹⁶ „Györffy Antal különböző bűncselekmények miatt, de nyilvánvalóan leginkább politikai szereplése folytán jelenleg a kaposvári törvényszék fogházában van letartóztatva. [...] Tekintettel azonban, hogy nevezett 3 halálra ítélt családapa életét mentette meg, [...] kérjük Nagyságotat [...] saját hatáskörében odahatni, hogy Györffy Antal a halálbüntetés elől meneküljön [...]. Esedezünk az életet életért elv alapján Györffy Antal életéért.” Lengyeltóti polgárok 1919. szeptember 19-i levele Kovách Antal alezredesnek. Uo. 505.

⁹⁷ Dr. SARLÓS Béla: *A Tanácsköztársaság Forradalmi Törvényszékei*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961. 48.

máig utolsóként foglalkozott átfogóan a forradalmi törvényszékek működésével. Ehhez képest Győrffy vallomása szerint Latinca Sándorral – tehát a direktórium tagjával – egyeztetett arról, hogy milyen ítéletet hozzanak a lengyeltótiak ügyében. De nemcsak a helyi, hanem az országos politikai vezetés is kifejezte, hogy milyennek képzei a Győrffy vezette törvényszék által hozott ítéletet.⁹⁸ A kétirányú nyomásgyakorlás során Győrffy Latinca álláspontját fogadta el, vagyis nem hozott halálos ítéletet. A leg-súlyosabb büntetést Bárány Ferenc korábbi szolgabíró kapta, őt életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.⁹⁹ Ellentétben Sarlós Béla állításával, a törvényszékek útján alkalmazott megtorlás nem feltétlenül a „jobboldali szociáldemokraták” aknamunkája miatt nem volt olyan keménykezü, mint egyesek szerették volna,¹⁰⁰ hiszen Kaposváron éppen az oroszországi agitátoriskolát végzett, kommunista Győrffy járt elől a büntetések mérséklésében.

Győrffy tehát kommunista pártmunkás létére sem volt a terrorisztikus, kemény megtorló büntetések pártolója. Az viszont egyértelmű, hogy nem véletlenül került akár ő, akár Klémens a törvényszéki bíró pozíciójába. Legkevesbé sem „egyszerű munkásemberek”-ként választották ki őket, hanem politikai elkötelezettség és megbízhatóság alapján, komoly ügyek elbírálására, akik a döntéseiket a helyi és országos hatalmi-politikai kulcsszereplőkkel egyeztetve hozták meg.

Kapcsolati hálók, informális politikai funkciók

A fiatal somogyi kommunista pártmunkások a Tanácsköztársaság idején nem a legfőbb formális hatalmi pozíciókat töltötték be a megyei politikai életben.¹⁰¹ Pusztai Gazda Jenő a terror/készültségi század parancsnoka, Győrffy Antal ennek politikai

⁹⁸ Győrffy Antal 1919. szeptemberi vallomása. HU-MNL-SML VII. 1.b. 2112. 231.

⁹⁹ FARKAS Péter: A Vörös Őrség... I. m. 25.

¹⁰⁰ SARLÓS Béla: I. m. 101–104.

¹⁰¹ Ez egyáltalán nem volt törvényszerű. Sopronban például a fiatal kommunista pártmunkások közül a huszonnégy éves Entzbruder Dezső a városi/megyei direktórium tagja és a vármegye katonai parancsnoka, a valamivel idő-

biztosa volt, valamint utóbbi a Forradalmi Törvényszék bírása és júliustól a Megyei Közellátási Hivatal egyik vezetője is.¹⁰² Györffy és Klémens a tanácsválasztások után a megyei munkástanács intézőbizottságának tagja is lett.¹⁰³ Ugyanakkor a megyei direktórium tagjai nem voltak, és a forradalmi kormányzótanácsbi biztos sem közülük került ki. Ezeket a posztokat mind korábbi szociáldemokrata funkcionáriusok töltötték be. Ezzel is magyarázható, hogy a fehérterror során, amikor a különítményesek a Tanácsköztársaság somogyi funkcionáriusait üldözték, nem a kommunista pártmunkásokat, hanem a direktórium két tagját, a helyi szociáldemokrata Szalma Istvánt, Kaposvár politikai megbízottját, valamint – feltehetően zsidó származása miatt – a közellátást irányító Levin Samut hurcolták ki a börtönből és végezték ki a város melletti erdőben.¹⁰⁴ Az sem véletlen, hogy ez idáig csak elvétve jelentek meg a pártmunkásokról történészek által készített rövid életrajzi összefoglalók „hagiografikus” kiadványokban és a megyei sajtóban. Ezzel szemben Latinca Sándornak két életrajza is napvilágot látott könyv formában,¹⁰⁵ valamint a Tanácsköztársasághoz fűződő helyi emlékezetpolitikai gyakorlatoknak is ő volt a főszereplője.¹⁰⁶

Ha a kommunista pártmunkások politikai-hatalmi térben játszott szerepét valóban meg kívánjuk érteni, foglalkoznunk kell az informális, a hatalmi-kapcsolati hálózatokban betöltött szerepükből fakadó lehetőségeikkel is. Ők képezték ugyanis a kommunista pártvezetők és a helyi funkcionáriusok közötti közvetítő közeget. A helyi szociáldemokraták nem rendelkeztek valódi kapcsolódási pontokkal a kommunista vezetőkhez, annak

sebb, de orosz múltú KMP alapító tag Kellner Sándor a vármegye forradalmi kormányzótanácsbi biztos volt.

¹⁰² Györffy Antal és Lewin Samu kinevezése a Megyei Közellátási Hivatal vezetésére, 1919. július 14. HU-MNL-SML IV. 401.b. 117/63/2141.

¹⁰³ 1919. év eseménynaptára. *Somogyi Néplap*, 1959. március 11. 5.

¹⁰⁴ KÁVÁSSY Sándor: Latinca Sándor fogsága és halála. *Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tudományos közleményei*, 1972. 257–273.

¹⁰⁵ SZABÓ Gyula: *Latinca Sándor „a szegény proletárság igaz védője”*. Somogy Megyei Tanács, Kaposvár, 1955; KÁVÁSSY Sándor: *Latinca Sándor*. I. m.

¹⁰⁶ A kultuszáról: ZAB Tamás Lóránd: Pártállami mítoszépítés. Latinca Sándor kultusza Kaposváron (1945–1993). *Clio Műhelytanulmányok*, 2021/2. [https://epa.oszk.hu/03400/03463/00025/pdf](https://epa.oszk.hu/03400/03463/00025/pdf/Letoltve:2025.05.14.) (Letöltve: 2025. 05. 14.)

ellenére, hogy már a népköztársasági időszakban is megglehetősen különutas, radikális baloldali irányvonalat képviseltek. Ennek az irányvonalnak a fő képviselője Tóth Lajos pártelnök és Kovács Miksa párttitkár volt.¹⁰⁷ A somogyi vezető gárdához tartozó, előbb direktórium tag, majd a megye első emberévé váló Latinca Sándor némiképp rejtélyes személy. Aradon született, Budapesten is élt, majd az MSZDP-hez tartozó Földmunkások és Kisgazdák Országos Szövetsége (FÉKOSZ) szervezőtitkáráként került Somogy megyébe. Valószínűsíthetően ő is a szociáldemokrata párt belső, baloldali ellenzékéhez tartozott. Bár erős törekvések voltak arra, hogy bizonyítsák kapcsolatát a KMP-vel, Hajdu Tibor már egy 1969-es emlékkonferencián kijelentette: „nyilvánvaló, hogy Latinca nem volt kommunista”.¹⁰⁸ Szemtanúként Klémens Béla szintén egyértelműen fogalmazott: Latincának „közvetlen kapcsolata a kommunistákkal nem volt, amíg meg nem ismerkedtünk”.¹⁰⁹

A helyi, tapasztalt szociáldemokrata vezetők és a kommunista pártmunkások, valamint később a politikai megbízottak kapcsolata nem volt felhőtlen. Kovács Miksa párttitkár egy június eleji munkástanácsi gyűlésen úgy fogalmazott: „nekünk nem kell forradalmi tanítót küldeni. Tanulni akarunk, de akiket ide küldenek még egy fél év előtt mit sem tudtak a szakszervezetről. Fiatal gyerekeket küldenek ide, akik aztán olyan jelentéseket adnak, hogy mi konzervatívek vagyunk s a kisgazdákkal barátkozunk. Forradalmi érzést nem felülről kell diktálni, a népben kell annak lenni s nekünk azt már előbb diktálta a nép, mint Budapestnek”.¹¹⁰ Tóth Lajos direktórium tag ugyanezen a gyűlésen a fővárosból küldött politikai biztosokat „éretlen tacsókknak” nevezte. Nem sokkal később, a Tanácsok Országos Gyűlésén, a Tanácsköztársaság „parlamentjében” Tóth június 21-i felszólalásának ugyanez a gondolat volt a magja: „a vidéki öntudatos mun-

¹⁰⁷ Életrajzuk: ANDRÁSSY Antal (szerk.): *Somogy megye munkásmozgalmának kiemelkedő harcosai*. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága, Kaposvár, 1975. 91–92. és 152–154.

¹⁰⁸ KANYAR József: *A Tanácsköztársaság Somogyban*. I. m. 291.

¹⁰⁹ Klémens Béla visszaemlékezése. HU-PIL V. 867. K29. 1–19. 3.

¹¹⁰ *Somogyi Munkás*, 1919. június 11. 1.

kasságot, a vidéki direktóriumot abszolúte semmibe sem veszik [...], megbízhatatlannak tartják, de ha leküldenek Budapestről akárkit, egy gyereket vagy bárkit is, az nekik tökéletesen megbízható.”¹¹¹ A probléma már a kezdetektől fennállt, hiszen például amikor Pusztai Gazda Jenő 1919. március végén a hadügyi népbiztosságtól kapott megbízást, hogy a Vörös Hadsereg számára néhány társával Somogy megyében toborzást végezzen, a direktórium a következőképpen válaszolt a népbiztosságnak: „Nincs semmi szükségünk arra, hogy idegen elemek, akik most lettek szocialistává, mint politikai megbízottak ide küldessenek, van itt elég régi és megbízható elvtársunk, hogyha kell, azok sorából küldessék ki a politikai megbízott.” A megyei direktórium és a munkástanács vezetői szerint Pusztai Gazdáék „kihívó” magatartást tanúsítottak velük szemben. Azt is hozzáfűzték a népbiztosságnak küldött választáviratukban, hogy Pusztai Gazda egyik megbízott-társa, Leyer Emil azt közölte velük, hogy Pusztai Gazda „megbízhatatlan egyén, kire vigyázni kell”.¹¹²

A konfliktusok ellenére a helyi vezetőknek együtt kellett élniük a politikai megbízottak, fiatal kommunisták tevékenységével. Míg előbbieknél inkább a helyi beágyazottságuk volt lényeges, addig az utóbbiak a kommunista vezetőkkel tartottak fenn értékes kapcsolatokat. Györffy Antal még Szarátovban együttműködött a KMP későbbi alapító tagjaival: Kellner Sándorral, aki Sopron kormányzótanácsi biztosa lett, valamint Rabinovits Józseffel, akit belügyi népbiztoshelyettesé neveztek ki. Klémens Béla maga is alapító tagja volt a KMP-nek. Pusztai Gazda Jenő pedig elsősorban Chlepkó Edével épített ki jó kapcsolatokat, aki a Vörös Őrség parancsnoka lett.

A kommunista fiatalok kezében összpontosuló informális, kapcsolati hálójukból adódó hatalomra jó példát nyújt az a történet, amelyet Latinca Sándor 1919. június 8-i megyei kormány-

¹¹¹ *A Tanácsok Országos Gyűlésének Naplója*. Budapest, 1919. 185–186. Idézi: VARGA Lajos: *Kényszerpályáról tévútra. Szociáldemokraták a Tanácsköztársaságban*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2019. 400.

¹¹² A Hadügyi Népbiztosság Politikai Osztályának és Somogy Vármegye Direktóriumának levelezése Pusztai Gazda Jenő és társainak ügyében, 1919. március. HU-MNL-SML IV. 401.b. 117. doboz. 63/808.

zótanácsi biztosi kinevezése kapcsán mesélt el Győrffy Antal. Latinca kinevezése egyáltalán nem volt magától értetődő, a pozíció betöltésére több opció is felmerült. Török Gábor korábbi debreceni párttitkárt ki is nevezték, végül azonban a direktórium (tehát valószínűleg Tóth Lajos) együtt nem működésének következményeképpen nem foglalhatta el tisztségét.¹¹³ Felmerült Zónig István neve is, akiről ugyan nagyon keveset tudunk, de a kommunista visszaemlékezés-irodalomban a jobboldali szociáldemokraták egyik fő embereként ábrázolják. Győrffy memoárja szerint, amikor meghallották Zónig esetleges kinevezésének hírért, Roth Imre kommunista-szimpatizáns orvostanhallgató társaságában Budapestre utaztak Rabinovics Józsefhez. Rabinovics belügyi népbiztoshelyettesként illetékes volt a kormányzótanácsai biztos ügyében, így Győrffyéknak sikerült elérniük Zónig helyett Latinca kinevezését.¹¹⁴ Az sem véletlen, hogy Mike Imre, a karhatalmi század parancsnoka a megyében túszként kijelöltek listáját Győrffy Antaltól vette át.¹¹⁵

Ezek a történetek tehát azt illusztrálják, hogy a kommunista pártmunkások kezében figyelemre méltó informális hatalom összpontosulhatott, és képesek voltak a vármegyei politikai történéseket befolyásolni, s ezáltal újra és újra konfliktusokba kerültek a helyi, „megörökölt” szociáldemokrata vezetéssel.

Belső konfliktusok

A kaposvári kommunista pártmunkások között hamarosan egy, a forrásokból jól rekonstruálható konfliktus bontakozott ki. Erre a kései visszaemlékezések és a Tanácsköztársasággal foglalkozó régebbi tudományos munkák – amelyek inkább egy patetikus és életszerűtlen, pózokba merevített képet közvetítettek a megyei vezető rétegről – nem mutattak rá. A konfliktusra Mike Imre 1919. augusztusi vallomása is utal. Amikor a Latinca-

¹¹³ KÁVÁSSY Sándor: *Latinca Sándor*. I. m. 105.

¹¹⁴ GYÓRFI Antal: Életrajz. In: *Somogyi tizenkilenceselek*. I. m. 25.

¹¹⁵ Mike Imre 1919. augusztus 14-i vallomása. HU-MNL-SML VII. 1.b. 2112.

század belső viszonyait tárgyalta, a következő kijelentést tette: „Győrffy Antal Vörös Jánossal és P[usztai] Gazda Jenővel [...] halálos ellenségek voltak.”¹¹⁶ A bennfentes Mike – a Latinca-század első parancsnoka – elbeszélésében tehát a pártmunkások között egy éles, elvi jelentőségű ellentét feszült, amelynek központjában az erőszak alkalmazásának kérdése állt. Győrffy Antal kifogásolta Pusztai Gazda terror iránti vonzalmát és gyakorlatát a Latinca-század vezetésében. Mike jellemzése szerint Győrffy habár „meggyőződéses kommunista [volt], amellet csendes, higgadt, szerény és végtelen jószívű ember, aki erőszakoskodásokra sohasem lett volna megnyerhető”.¹¹⁷ Győrffy tartózkodását az erőszaktól a lengyeltóti polgárok korábban idézett kegyelmi kérvénye is alátámasztja. Pusztai Gazda viszont – aki éppen Mikét váltotta a Latinca-század parancsnoki posztján – századbéli támogatóival együtt a „kemény kéz” politikájának híve volt.

Győrffy Antal és Vörös János konfliktusa utóbbi június 26-i nagybajomi, erőszakos visszaélései kapcsán bontakozott ki. Miután Győrffy a megyei direktóriumnál követelte letartóztatását, Vörös – Győrffy vallomása szerint – le akarta őt löni, majd bepanaszolta Győrffyt és Latincát a központban, akik ellen Chlepkó Ede, a Vörös Őrség parancsnoka táviratos letartóztatási parancsot is küldött.¹¹⁸ Vörös tevékenységére ez idáig nem tért ki részletesen a helytörténeti irodalom, pedig figyelemre méltó szereplőről van szó. Ha a Mike vallomásából nyert értesülésekkel felvértezve olvassuk Pusztai Gazda Jenő visszaemlékezését, feltűnővé válik, hogyan nyilatkozik Győrffy „halálos” ellenségéről, Vörös Jánosról: „Meg kell említenem, hogy Budapestről lejött egy elvtárs, Vörös János, aki nagyon sok esetben segített nekünk a tanácsaival és különösen azzal, hogy ő Chlepkó Edével volt folytonos kapcsolatban. Egy alkalommal vele együtt utaztunk fel Chlepkó Edéhez, hogy egyes dolgokban és ügyekben a Vörös

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ Győrffy Antal 1919. szeptemberi vallomása. HU-MNL-SML VII. 1.b. 2112. 231.

Őrség parancsnokságától kapjunk utasítást és irányítást.”¹¹⁹ A somogyi kommunisták belső konfliktusa ezzel tehát a hatalmi hálózat szélesebb tengelyén is elhelyezhető. Pusztai Gazda saját párton belüli kapcsolatrendszerét a Vörös Őrség parancsnokának irányába építette, akivel még az 1918-as év végén, a Visegrádi utcában ismerkedett meg, és aki már a pártba való belépési kérvényét is aláírta.¹²⁰

Chlepkó és Vörös kapcsolata a világháború idejéig nyúlik vissza. Vörös vallomásából kiderül, hogy bár ő eredetileg szobrász volt, a háború utolsó éveiben a pestszentlőrinci Lipták-féle lőszer-gyár alkalmazásában állt. „Itt ismerkedtem meg Chlepkóval, a későbbi vörösőrségi országos megbízottal, aki a Lipták gyárban a munkások között vezető szerepet vitt” – vallott erről.¹²¹ 1919. május környékén Chlepkó már a Vörös Őrség parancsnokaként magához hívatta és kinevezte a kaposvári határvédelmi kerületi parancsnokság politikai megbízottjává. Június 22-én Kaposvár városparancsnokává léptették elő. Vörös János és Pusztai Gazda Jenő tehát megalapozottan tekinthetők Chlepkó Ede ügynökeinek.

A somogyi vezetést tehát egy belső konfliktus osztotta meg, elsősorban a terrorhoz való viszony miatt. A terrorszázad-parancsnok Pusztai Gazda, a politikai biztos Vörös János és budapesti támogatójuk, Chlepkó Ede, valamint – Mike Imre vallomása szerint – a somogyi szociáldemokraták régi vezetői, Tóth Lajos és Szalma István alkotott két, egymástól független „keményke-

¹¹⁹ Pusztai Gazda Jenő visszaemlékezése. HU-PIL V. 867. Pusztai Gazda Jenő személyi gyűjteménye, 1970. 22.

¹²⁰ Uo. 13. Az 1970-es teljes életutat felölelő negyvenoldalas visszaemlékezés nem szól erről a konfliktusról, sőt, abban Pusztai Gazda azt állítja, hogy Győrffyvel és Somogyival „nagyon jó barátságban volt [...], a század minden cselekedete az ő beleegyezésükkel és útmutatásaik segítségével történt.” Uo. 30. Ezt a kortárs források vizsgálata alapján nem lehet megerősíteni. Chlepkó Edével és Vörös Jánossal való barátságát Pusztai Gazda azonban viszonylag részletesen tárgyalja. Chlepkóval barátságuk a moszkvai emigráció során is fennmaradt. Uo. 38.

¹²¹ Vörös János 1920. január 24-i kihallgatása. HU-MNL-SML VII. 1.b. 1431. Kovács Pál és társai perének iratai, 80.

zű frakciót”.¹²² Latinca Sándornak a szerepe ebben a konfliktusban kérdéses, ugyanis mindkét oldal azt állítja, hogy teljes egyetértésben, sőt barátságban működtek együtt vele. Ezekből arra a következtetésre juthatunk, hogy Latinca jól egyensúlyozott a konfliktus résztvevői között, és mind a terrorpárti Pusztai Gazdával, mind az „erőszakoskodásokra sohasem megnyerhető” Győrffyvel, mind pedig a régi, helyi szociáldemokratákkal jó kapcsolatot tartott.

Összegzés

A Tanácsköztársaság somogyi helytörténetírásában a Kaposváron működő kommunisták tevékenysége még nem került górcső alá. Jelen tanulmány összevetette a publikált visszaemlékezési irodalmat az 1919-es forrásokkal, illetve az ez idáig publikálatlan visszaemlékezésekkel. Ez alapján sikerrel tudtuk igazolni a tárgyalt szereplők 1919-es kommunista önidentifikációját, illetve szerepüket a vármegyei karhatalmi funkciók ellátásában. Ezzel kapcsolatban pedig elénk tárult egy konfliktus két helyi kommunista, Győrffy Antal és Pusztai Gazda Jenő között, amely gyújtópontjában az erőszak kérdése állt. A szembenálló felek jó kapcsolatokkal rendelkeztek budapesti vezető kommunistákkal: Győrffy Rabinovics Józseffel, Pusztai Gazda és Vörös János pedig Chlepkó Edével. A kommunista mozgalom tehát nem alkotott homogén tömböt az erőszak kérdésében, így talán Sinkó Ervin kecskeméti magatartásához hasonlóan¹²³ Győrffy Antal is a statáriális kivégzések és a felesleges vérontás elkerülése érdekében fejtett ki tevékenységet. Ez nem is volt eredménytelen, ugyanis Somogy vármegyében a vörösterrornak nem volt halálos áldozata.

¹²² „Érintkezéseim során arról győződtem meg, hogy a kaposvári vezető emberek közül a legkegyetlenebbek és legkérlelhetlenebbek Szalma István, Tóth Lajos és Vörös János voltak.” Mike Imre 1919. augusztus 14-i vallomása. HUNMNL-SML VII. 1.b. 2112. 117. A helyi szociáldemokrata pártvezér keménykezűségére, és ebből fakadó konfliktusaira Latinca Sándorral már Kávássy Sándor is felfigyelt. KÁVÁSSY Sándor: *Latinca Sándor*. I. m. 62.

¹²³ ROMSICS Ignác: I. m. 104.

Nem sikerült időben közeli dokumentummal alátámasztani azt a fontos szerepet, amelyet saját bevallása szerint Klémens Béla játszott az agrárpolitikai radikalizálódásban és a termelőségvetkezetek alakulásában. Klémens esetében az állítólagos törvényszéki tevékenységéről sincs önbevallásán kívül egyéb adatunk. Tőle – mivel őt májusi, zágrábi letartóztatása miatt nem állították magyar bíróság elé – nem állnak rendelkezésre törvényszéki vallomások sem.

Természetesen nincsenek elsődleges forrásaink azokról az informális eseményekről sem, amelyek bizonyos megbízatásokat, informális közbenjárásaikat igazolták volna, és amelyekre a pártmunkások 1945 után visszaemlékeztek. Nincs módunk teljes mértékben adatolni, hogy Klémens Béla valóban kétheti rendszerességgel járt volna Budapestre, hogy propagandaanyagot vigyen a pártközpontból, illetve azt sem tudjuk bizonyítani, hogy valóban Győrffy Antal közbenjárására lett-e Latinca Sándor a vármegye kormányzótanácsa biztosa. Annyi azonban bizonyos, hogy Kaposvárt korlátozott mértékben, de sikerült integrálni a KMP politikai hálózatába, illetve hogy a KMP pártmunkásai bár inkább informális, mégis jelentős szereppel bírtak a somogyi megyeszékhely hatalmi hálózatában a kommün alatt. A KMP kaposvári pártmunkásai a proletárdiktatúra alatt nem töltöttek be igazán kiemelkedő közhatalmi tisztséget, azonban szükség esetén képesek lehettek a megyei viszonyokat saját belátásuk szerint befolyásolni. Hasonló esettanulmányok révén megrajzolhatóvá válhat a kommunista párt hálózati terjedésének térképe, felmérhetővé vidéki ágenciájának minősége, ezek pedig a Tanácsköztársaság belpolitikai viszonyainak jobb megértéséhez vezethetnek bennünket.